SUMMARY. The article discusses the history of instrumental music in the 17th-18th centuries. Music created for symphony orchestra, chamber ensembles, polyphonic music, and genres such as sonata, quartet, trio, and symphony are discussed.

HAYOTIMIZDA MADANIY MUSIQANING TUTGAN O‘RNI

T.Bermaxanova – *o‘qituvchi*
Nukus shahri Xalq ta’limi bo‘limiga qarashli 3-sonli umumta’lim maktabi

Tayanch so‘zlar: madaniy musiqa, musiqa ta’limi, musiqa o‘qitish metodikasi, musiqiy tarbiya, milliy musiqa merosi, estetik tarbiya, musiqa o‘qituvchisi, innovatsion yondashuv, musiqiy savodxonlik, ma’naviyat.

Ключевые слова: культурная музыка, музыкальное образование, методика преподавания музыки, музыкальное воспитание, национальное музыкальное наследие, эстетическое воспитание, учитель музыки, инновационные технологии, музыкальная грамотность, духовность.

Key words: cultural music, music education, music teaching methodology, musical upbringing, national musical heritage, aesthetic education, music teacher, innovative approach, musical literacy, spirituality.

Musiqa insoniyat tarixida eng qadimiy san’at turlaridan biri bo‘lib, u inson ruhiyatiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Musiqa nafaqat estetik zavq bag‘ishlaydi, balki insonning ichki dunyosini tarbiyalaydi, uning qalbida ezgulik, go‘zallik va mehr tuyg‘ularini uyg‘otadi. Ayniqsa, yosh avlod tarbiyasida musiqa san’atining o‘rni beqiyosdir. Bugungi globallashuv davrida turli madaniy oqimlar yoshlar ongiga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sharoitda milliy musiqiy merosimizni asrab-avaylash va uni o‘quvchilar ongiga singdirish muhim vazifaga aylanadi. Musiqa orqali o‘quvchilarda milliy g‘urur, vatanparvarlik va qadriyatlarga hurmat hissi shakllanadi. Respublikamizda musiqa ta’limi metodikasini shakllantirishda mahalliy olimlar, metodistlar hamda tajribali o‘qituvchilarning olib borgan izlanishlari va yaratilgan o‘quv qo‘llanmalarning ahamiyati juda katta bo‘ldi. Pedagogika sohasidagi so‘nggi yutuqlar tinglovchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlash, ularni metodik bilim va malakalar bilan qurollantirish hamda musiqa o‘qitish metodikasini egallashga yordam berishni asosiy maqsad qilib qo‘ygan. Bu maqsadga erishish uchun amaliy mashg‘ulotlar jarayonida uzoq davom etadigan ijodiy mehnat talab etiladi. Ta’kidlash joizki, maktabda o‘quvchilarning yosh fiziologik xususiyatlari, ko‘nikmalari va ilmiy tajribalarini hisobga olgan holda musiqa o‘qitish metodikasi qo‘llaniladi. Bu jarayonda ta’lim usullari, o‘quv materiallari (o‘quv reja, dastur), ta’lim tamoyillari hamda tarbiyaviy ishlarning umumiy maqsad va vazifalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabda musiqa darslari o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Qo‘shiq kuylash, cholg‘u asboblarida ijro etish, musiqani tinglash va tahlil qilish orqali o‘quvchilar estetik didga ega bo‘ladilar. Musiqa mashg‘ulotlari bolalarda jamoaviylik, intizom va o‘zaro hamkorlik ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Xususan, xor jamoalarida kuylash bolalarning bir-birini tinglash, uyg‘unlikda ishlash va mas’uliyatni his qilishiga yordam beradi. Bu esa ularning kelajak hayotida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, musiqa o‘qitish metodikasi o‘quvchilarni musiqa san’atiga o‘rgatishning mazmuni, vazifalari va metodlarini o‘rganuvchi, shuningdek o‘quv jarayonini tashkil etuvchi shakl va yo‘llarni belgilovchi fan hisoblanadi. “Metodika” so‘zi yunoncha bo‘lib, “izlanish yo‘li”, “bilim olish usuli” degan ma’noni anglatadi va ta’lim-tarbiyaning alohida bo‘limi sifatida qaraladi. Ularning yig‘indisi musiqa o‘qitish metodlari deb ataladi. [1] Musiqa ta’limi fanida maqsad va vazifalarni amalga oshirish o‘qituvchining professional va axloqiy tarbiyasiga bevosita

bog‘liqdir. Har qanday san’atkor ham maktabda musiqa darsini olib bora olmaydi. Buning uchun musiqa o‘qituvchisi o‘z kasbiga va bolalarga mehr qo‘ygan, yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega shaxs bo‘lishi kerak. Bugungi musiqa o‘qituvchisi faqat dars beruvchi emas, balki tarbiyachi, tashkilotchi va ijodkor shaxs bo‘lishi lozim. U zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olishi, interaktiv metodlardan foydalanishi, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undashi kerak. Shuningdek, musiqa o‘qituvchisi milliy va jahon musiqasidan namunalarni taqqoslab o‘rgatishi, o‘quvchilarga san’atni chuqur anglash imkonini yaratishi zarur. Musiqa o‘qituvchisi pedagogika, psixologiya, bolalar fiziologiyasi, etika va estetika nazariyasi, musiqa nazariyasi hamda musiqa o‘qitish metodikasi fanlaridan chuqur bilimga ega bo‘lishi zarur. Shuningdek, u musiqa san’atining nazariy va amaliy yo‘nalishlarini yaxshi bilishi, cholg‘u chalishi, qo‘shiq kuylashi, xor dirijyorligi hamda musiqa amaliyotchisi sifatida faoliyat yurita olishi lozim. Musiqa o‘qituvchisining ijodkorligi shundaki, u bir soatlik dars jarayonida ssenariy muallifi, ijrochisi va rejissyori sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli musiqa darsi ko‘pincha san’at darsi deb ataladi [2].

Maktab hayotida musiqa o‘qituvchisining faoliyati juda keng qamrovli bo‘lib, faqat dars bilan cheklanib qolmaydi. Sinfdan tashqari musiqa tarbiyasi turlarini tashkil etish va boshqarish ham uning zimmasidagi vazifadir. Maktabda musiqa tarbiyasining ommaviy shakllari – san’atkorlar bilan uchrashuvlar, ma’ruza-konsertlar, shoirlar bilan ijodiy kechalar, “Navro‘z” bayramlari, “Alifbe” bayramlari, “Musiqa haftaliklari”, “O‘zbekiston – Vatanim mening”, “Ilhom buloqlari” kabi ko‘rik-tanlovlar va turli bayram tadbirlarini uyushtirish musiqa o‘qituvchisining muhim vazifalaridan biridir [3]. Shuningdek, maktabdan tashqari musiqa tarbiyasi markazlari – bolalar musiqa maktablari, o‘quvchilar saroylari, bolalar teatrlari bilan hamkorlik qilish, iqtidorli o‘quvchilarni ushbu muassasalarga jalb etish va ularning iste’dodini maktab hayotida namoyon qilish ham musiqa o‘qituvchisining vazifasiga kiradi [4].

Musiqa fani bo‘yicha ham barcha o‘quv predmetlari kabi konsepsiya ishlab chiqilgan. Dastur mazmunida milliy musiqa merosidan keng foydalanish, xalq kuy va qo‘shiqlari, maqom, shashmaqom, dostonlar hamda zamonaviy musiqa namunalarini o‘rgatish ko‘zda tutilgan. Musiqa ta’limi jarayonida metodika fanining ahamiyati juda katta bo‘lib, u o‘quvchilarning musiqiy dunyoqarashini shakllantirish, ularning estetik didini rivojlantirish hamda san’atga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Metodika orqali musiqa darslari faqatgina qo‘shiq kuylash yoki kuy tinglash bilan cheklanib qolmaydi, balki o‘quvchilarning ongida musiqiy tafakkur, musiqiy idrok va badiiy his-tuyg‘ularni tarbiyalaydi. Maktab ta’limida musiqa darslari o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich tashkil etilishi zarur. Masalan, boshlang‘ich sinflarda musiqaga mehr uyg‘otish, sodda xalq qo‘shiqlarini o‘rgatish va ritmik harakatlar orqali musiqani his etish muhim bo‘lsa, yuqori sinflarda musiqiy asarlarni tahlil qilish, kompozitorlar ijodi bilan tanishtirish va murakkab janrlarni anglashga e’tibor kuchayadi. Musiqa madaniyatining markaziy yo‘nalishlaridan biri bu milliy musiqa merosini yosh avlod ongiga singdirishdir. O‘zbek va qoraqalpoq xalq musiqasi, maqom san’ati, shashmaqom, doston va xalq qo‘shiqlari o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash va qadriyatlarga hurmat ruhini tarbiyalaydi. Bugungi kunda yoshlar turli ommaviy madaniyat ta’sirida qolayotgan bir paytda, milliy musiqa tarbiyasi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan san’at turi bo‘lib, u orqali ma’naviy poklik, go‘zallikka intilish va vatanparvarlik tuyg‘ulari shakllanadi. Musiqa darslarida milliy kuy-qo‘shiqlardan foydalanish o‘quvchilarni ajdodlarimizning boy madaniy merosi bilan tanishtiradi, ularni o‘z xalqining san’atiga mehr qo‘yishga undaydi. Shu bilan birga, milliy musiqa orqali yoshlarning ma’naviy immuniteti mustahkamlanadi. Hozirgi davrda musiqa ta’limi tizimi ham zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitilmoqda. Interaktiv metodlar, multimedia vositalari, audio va video materiallardan

foydalanish musiqa darslarining samaradorligini oshiradi. Masalan, dars jarayonida kompozitorlar hayoti va ijodini slaydlar orqali ko‘rsatish, musiqa asarlarini sifatli audio yozuvlarda tinglash, musiqiy viktorinalar va ijodiy topshiriqlar tashkil etish o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi. Shuningdek, musiqa o‘qituvchisi zamonaviy yondashuv asosida o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, musiqiy asarlarni tahlil qilishga va ijodiy faoliyatga jalb qilishi zarur. Chunki musiqa darslari faqat tinglash emas, balki o‘quvchining ichki dunyosini boyitadigan tarbiya vositasidir. Shu sababli musiqa o‘qituvchisi metodik bilimlarga ega bo‘lishi, dars jarayonini didaktik tamoyillar asosida qurishi hamda o‘quvchilarning ijodiy faolligini oshiradigan usullarni qo‘llashi lozim. Yangi dasturlar o‘ziga xos jihati shundaki, musiqa madaniyati fanining asosini tashkil etuvchi musiqiy savodxonlikni shakllantirish uchun musiqa diktatsiyasi, ifoda vositalari, musiqa shakllari, asarning tuzilishi va rivojlanishi kabi bilimlar chuqur o‘rgatilishi talab qilinadi. Shunday ekan, musiqa o‘qituvchisi o‘zining musiqiy-nazariy bilimlarini doimiy ravishda rivojlantirib borishi lozim. Chunki yosh avlodni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, ularning ma’naviy dunyosini boyitish, estetik didini shakllantirish jamiyat va davlat tomonidan qo‘yilgan muhim vazifalardan biridir. Musiqa ta’limining samaradorligini ta’minlashda, o‘quvchilarning musiqa darsiga bo‘lgan qiziqishini oshirishda o‘qituvchi yetakchi shaxs hisoblanadi.

Musiqa ta’limining muvaffaqiyati avvalo o‘qituvchining pedagogik mahoratiga bog‘liqdir. Musiqa o‘qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki ijodkor, tarbiyachi va tashkilotchi shaxs bo‘lishi kerak.

U o‘z fanini mukammal bilishi bilan birga, o‘quvchilarning psixologik holatini tushunishi, ularning qobiliyatlarini aniqlay olishi va har bir o‘quvchiga individual yondasha bilishi lozim. Musiqa o‘qituvchisi dars davomida emotsional muhit yaratishi, o‘quvchilarni ruhlantira olishi va musiqaga bo‘lgan muhabbatni shakllantira olishi zarur. Aynan shunday yondashuv orqali musiqa darslari o‘quvchilar uchun eng qiziqarli va unutilmas mashg‘ulotga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa inson hayotida muhim ma’naviy va tarbiyaviy kuchga ega bo‘lib, yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashda katta rol o‘ynaydi. Musiqa ta’limini samarali tashkil etish esa o‘qituvchining bilim, mahorat va ijodkorligiga bog‘liqdir. Shu sababli musiqa o‘qituvchisi doimiy izlanishda bo‘lishi, o‘z ustida ishlashi va o‘quvchilarga san’at olamini sevdirishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xo‘jayeva M. X. Musiqa o‘qitish metodikasi va maktab repertuari (Namunaviy o‘quv dasturi). – Toshkent, 2001.

2. Rahimov Q. Musiqaning elementar nazariyasi bo‘yicha mashq va vazifalar to‘plami. – Toshkent: O‘zbekiston, 2006.

3. Harnum, Jonathan. Basic Music Theory: How to Read, Write, and Understand Written Music. – 2001. – 130 b.

4. О. В. Пивницкая. Джазовое сольфеджио в системе современного музыкального образования URL: https://cyberleninka.ru/article/n/dzhazovoe-solfedzhio-v-sisteme-sovremennogo-muzykalnogo-obrazovaniya

REZYUME. Ushbu maqolada hayotimizda madaniy musiqaning tutgan o‘rni, musiqa ta’limi metodikasining shakllanish jarayoni hamda umumta’lim maktablarida musiqa fanini o‘qitishning mazmuni va vazifalari yoritilgan. Shuningdek, musiqa o‘qituvchisining professional kompetensiyasi, ijodiy yondashuvi va tarbiyaviy faoliyatining ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada milliy musiqa merosidan foydalanish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarda estetik did, ma’naviy dunyoqarash va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается роль культурной музыки в жизни общества, процесс формирования методики музыкального образования и особенности преподавания

музыки в общеобразовательных школах. Анализируется значение профессиональной компетентности и творческого подхода учителя музыки, а также его воспитательная функция. Особое внимание уделено использованию национального музыкального наследия и современных педагогических технологий в формировании эстетического вкуса, духовного мировоззрения и патриотических чувств у учащихся.

SUMMARY. This article discusses the role of cultural music in human life, the development of music teaching methodology, and the main objectives of music education in secondary schools. It highlights the professional competence and creative activity of music teachers in the educational process. Special attention is paid to the use of national musical heritage and modern pedagogical technologies in shaping students' aesthetic taste, spiritual worldview, and patriotic values.

VOKAL - XOR ATQARÍWÍNDA DEM ALÍW ÚSTINDE ISLEW

Embergenova Gulayda Aytbayevna – *docent w.w.a*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so'zlar: xor texnikasi, aniq nafas, xor bilan ishlash metodikasi, ansambl, vokal-xor ijrochiligi.

Ключевые слова: хоровая техника, певческое дыхание, методика работы с хором, ансамбль, вокально-хоровое исполнительство.

Key words: choral technique, vocal breathing, choral work methodology, ensemble, vocal-choral performance.

Xor texnikası sistemasında qosıqshılıq dem alıwı oraylıq orındı iyeleydi, sebebi ses turaqlılıǵı, frazalardıń sozılıwı hám atqarıwdıń ansambl birligin anıqlaydı. Jámáát bolıp qosıq aytıw sharayatında dem alıw ayrıqsha áhmietke ie bolıp, xordıń barlıq qatnasıwshılarınıń háreketleriniń bir waqıtta hám muwapıq bolıwın talap etedi. Xor atqarıwshılıǵı hám pedagogikalıq ámeliyattıń zamanagóy talapların esapqa alǵan halda dem alıw ústinde islew metodikasın jetilistiriw zárúrligi menen baylanıslı. Xor atqarıwshılıǵında qosıqshılıq dem alıw mashqalaları K.B.Ptica, V.G.Sokolov, A.A.Egorov miynetlerinde sáwlelendirilgen. Izertlewshiler vokal tayanıshı hám ansambl jańlawınıń qáliplesiwinde dem alıwdıń jetekshi rol atqarıwın atap kórsetedi. Zamanagóy metodikalıq jumıslarda xor jazıwı ushın eń fiziologiyalıq jaqtan tiykarlanǵan diafragma-qabırǵa dem alıwınıń zárúrligine itibar qaratılǵan. Sonıń menen birge, ilimiy ádebiyatlarda jámáátlik atqarıw sharayatında dem alıw kónlikpelerin qáliplestiriwdiń basqıshpa-basqısh metodikası jeterli dárejede islep shıǵılmaǵanlıǵı atap ótilgen. Izertlewdiń metodologiyalıq tiykarın sistemalı hám iskerlik kózqarasları quraydı. Jumısta ilimiy-metodikalıq ádebiyatlardı talqılaw, repeticiya procesin pedagogikalıq baqlaw, sonday-aq, xor dirijyorlarınıń ámeliy tájiriybesin ulıwmalastırıw usıllarınan paydalanıldı. Izertlew nátiyjeleri kelisilgen dem alıw tembrdi teńlestiriwge, dúzilisti turaqlastırıwǵa hám xordıń ansambl anıqlıǵın asırıwǵa xızmet etetuǵının tastıyıqlaydı. Bunda dem alıw hám dawıs baslanıwın muwapıqlastırıwshı dirijyor isharatı áhmiyetli orındı iyeleydi. Dem alıw ústinde islewdiń baslanǵısh basqıshında dem alıwdıń diafragma-qabırǵa túrine tayanıp shawqımsız, aktiv dem alıw kónlikpesin qáliplestiriw úlken áhmiyetke iye. Ámeliyat kórsetti, deneniń "ishki keńeyiw" sezimine itibar beriw qısılıwlardı saplastırıwǵa járdem beredi hám erkin ses payda etiw ushın sharayat jaratadı. Xor jaǵdayında dem alıwdıń sinxronlıǵına erisiw ayrıqsha qıyınshılıq tuwdıradı, sebebi jámáát qatnasıwshılarınıń tarqalǵan dem alıwı kiris sózlerdiń anıqlıǵı hám ansambl birligine unamsız tásir kórsetedi. Ámeliyattı tallaw nátiyjesinde dem alıw ústindegi jumıstı basqıshpa-basqısh shólkemlestiriwde eń turaqlı nátiyjelerge erisilgeni kórsetildi. Dáslepki basqıshta shawqımsız, únemli dem alıw kónlikpesi hám dem alıwda tayanısh sezimi qáliplesedi.